

Dossier: Esport i immigració

Paraules clau

immigració, esport, associacionisme voluntari, tercer sector, polítiques del benestar, Itàlia

La Unió Italiana d'Esport per a Tothom (UISP) i l'esport per als immigrants

■ nicola Porro

Catedràtic de Sociologia
Universit  di Cassino (Itàlia)

"No es pot ser ciutadà d'enlloc si no s' s conciutadà d'algú".

Abstract

The article begins by offering a panorama of the migration phenomenon in Italy, and the consequences that this has from a social and cultural point of view. In this context we analyse the activities of UISP, that has a million members and 13.000 affiliated sports societies. UISP has tried to develop strategies and practices of civic help for immigrants, on the one hand making use of its own organising resources, and on the other, making an effort to evaluate what is specifically sporting as an experience of non-verbal communication and as a combined strategy of competition and co-operation. We can distinguish four types of actions that have characterised almost ten years of intervention, generally in collaboration with associations of cultural promotion or social assistance which work in the circle of the Third Sector. The first and oldest line of action is represented by the simple putting at disposal of central offices and logistical structures of reception, in which we can develop an embryo of communication between the immigrants and the residents and the various immigrant communities. The second line of intervention, based on the resort to sporting events capable of attracting the attention of the great public and the media. The third area of experience concerns the participation of UISP in the networks and transnational campaigns of fighting against racism. The final and most recent line of action is the development of projects destined to the integration of immigrants all over the country by trying to construct open community networks. The article finishes with a series of valuations on the possibilities of sport as an instrument of integration of the immigrant population.

Key words

immigration, sport, voluntary organisations, Third Sector, welfare policies, Italy

Resum

L'article comença per oferir una panor mica del fenomen migratori a Itàlia i les conseqüencies que aquest té des del punt de vista social i cultural. En aquest context, s'analitza l'actuació de la Un i  Italiana de l'Esport per a Tothom, que compta amb un milió de socis i tretze mil societats esportives afiliades. La UISP ha intentat de desenvolupar estratègies i pràctiques de suport cívic als immigrants, d'una banda utilitzant els seus propis recursos organitzatius i, d'una altra, esforçant-se a valorar allò que és específicament esportiu com a experiència de comunicació no verbal i com a estratègia combinada de competició i cooperació. Es poden distingir quatre tipus d'accions que han caracteritzat gairebé deu anys d'intervenció, per regla general en col laboraci  amb associacions de promoció cultural o d'assistència social que treballen en el cercle del Tercer Sector. La primera línia d'acció i la més antiga es troba representada pel simple oferiment d'ús de seus i estructures logístiques d'acolliment, on es pot desenvolupar un embrió de comunicació entre els immigrants i els residents i entre les diverses comunitats d'immigrants. La segona línia d'intervenció, fonamentada en el recurs als esdeveniments esportius capaços de cridar l'atenció del gran públic i dels mitjans. La tercera  rea d'experiència concerneix la participació de la UISP en xarxes i campanyes transnacionals de lluita contra el racisme. L'última línia d'acció i la més recent és el desenvolupament de projectes destinats a la integració dels immigrants en l'àmbit local, mitjançant l'intent de construcció de xarxes comunitàries obertes. L'article conclou amb un seguit de valoracions sobre les possibilitats de l'esport com a instrument d'integració de la població immigrant.

La dimensió estructural del fenomen de la immigració a Itàlia

Amb data 1 de gener de 2001, la població estrangera resident a Itàlia sumava, segons l'estimació oficial de l'Institut Italià d'Estadística (ISTAT), 1.464.589 persones (792.591 barons, que representa el 54,1 % i 671.998 dones, que suposen el 45,9 %). Segons aquesta estimació, constitueix el 2,5 % del conjunt la població total en aquella data (57.884.017 habitants). D'altres mesuraments proporcionen un total proper a 1.700.000 persones, i això eleva la quota percentual d'emigrants, respecte al conjunt de població, fins al 2,9 %.

D'acord amb l'estimació anterior, el percentatge d'emigrants existents a Itàlia estaria al nivell d'un terç del percentatge d'emigrants existents a Alemanya i seria de prop de la meitat de la taxa d'immigrants empadronats a França (Caritas, 2001). Cal, tanmateix, prendre en consideració alguns elements de context que resulten prou importants:

- La forta progressió del fenomen. El creixement registrat l'1 de gener de 2001, respecte al registrat en la mateixa data de l'any anterior, es calcula en un 15,3 %, mentre que l'any anterior l'augment no havia passat del 13,8 %. En valors absoluts, en els últims cinc anys, Itàlia ha representat, entre els països de la Unió Europea, el segon destí més important, després d'Alemanya. Segons algunes previsions fiables, en el transcurs de pocs anys podrà superar la Gran Bretanya en nombre i percentatge d'immigrants existents al territori nacional.
- En el cas italià –a diferència d'Alemanya i de França, que fins fa pocs anys absorbien els fluxos migratoris més grans de l'Europa Mediterrània– els països d'origen dels emigrants són quasi exclusivament extracomunitaris. El Marroc, Albània i Filipines representen les tres principals àrees de procedència. Pel que fa als quatre principals països del Magrib (el Marroc, Algèria, Tunísia i Egipte), Itàlia rep el 43,9 % de l'emigració egípcia de la UE, el 21,6 % de la marroquina i el 16,4 % de la tunisiana (només

l'1,8 % de l'algeriana, tradicionalment orientada a França). Un altre quart de la immigració procedeix de l'Est d'Europa, amb una component principalment balcànic (sobretot d'Albània i Romania). A més a més, després d'una primera fase en la qual l'emigració l'extracomunitària, sovint clandestina, prenia Itàlia com una estació pont de l'expatriació cap a altres països del centre i nord d'Europa, cap al final dels anys noranta va creixent de forma constant i sòlida la proporció d'immigrants que tendeixen a establir-se permanentment al territori nacional. Si el 1991, segons un sondeig del Centre d'Estudis Socials (CENSIS), menys d'un terç dels immigrants declarava voler quedar-se al país de forma estable, en els primers mesos del 2001 aquest percentatge s'elevava a dos terços del conjunt d'entrevistats. Això sense modificar radicalment la diversa predisposició a l'assentament per part dels diferents grups ètnics, màxima en el cas dels egipcis i xinesos, mínima entre els procedents de la banya d'Àfrica (sobre tot d'Etiòpia).

■ La tendència a l'assentament progressiu i a l'estabilització de la població immigrant és comprensiblement més elevada a les àrees territorials on, a la dinàmica *push* (pressió a favor de l'emigració de països d'alta taxa de creixement demogràfic a l'origen, afavorit i/o influït per una aguda crisi política) s'hi afegeix una dinàmica *pull*. Aquest és el cas d'algunes regions del nord-est d'Itàlia, en les quals la demanda de mà d'obra excedeix l'oferta. Al contrari, a la major part del sud –afectat encara per una important taxa de desocupació, sobretot juvenil– preval àmpliament la dimensió *push* i els immigrants tendeixen a limitar-se a activitats de supervivència econòmica que han estat rebutjades pels habitants italians o a les anomenades “noves feines” (i fins i tot arriben de vegades, lamentablement, a enrolar-se en “l'exèrcit de reserva” de la criminalitat organitzada). El domini, des dels anys setanta, d'una immigració orientada per l'oferta (*supply-oriented*) en lloc de per la demanda (*demand-oriented*), malgrat les excepcions assenyalades,

Nicola Porro durant la seva intervenció.

constitueix un factor neuràlgic del fenomen (Bonifazi, 1998). A més a més, encara que no es tinguin dades exactes, salta als ulls que l'emigració extracomunitària s'orienta, quasi en el 40 %, vers les regions septentrionals, i es distribueix de manera gairebé perfectament proporcional entre les àrees metropolitanes del nord-oest (Piemont, Llombardia, Ligúria, amb el tradicional triangle industrial comprès entre les ciutats de Milà, Torí i Gènova), i les del nord-est (regions del Vèneto, Emília-Romanya), caracteritzades pel policentrisme productiu i per la difusió de la petita i mitjana empresa (model de les zones industrials). A les àrees centrals –que el 31 de desembre de 2000 albergaven el 13,2 % del total dels immigrants– actua com a imant, sobretot el centre urbà de Roma, però existeixen fortes concentracions en algunes zones industrials concretes, com en el cas dels xinesos col·locats en la indústria tèxtil de tipus familiar a la ciutat de Prato, a la Toscana. Les regions del sud i les illes (Sicília i Sardenya) superen de poc una cinquena part del total dels immigrants. A més a més, aquesta distribució territorial irregular, en un país de grans diferències com Itàlia, juga un paper important en la reflexió sobre el problema. La integració dels treballadors extracomunitaris en la comunitat d'acolliment és més fàcil allà on l'activitat laboral es desenvolupa amb més garantia de presència d'un sistema reconegut de drets i obligacions, com en el cas dels corres-

ponents a les grans indústries del nord-oest. Aquestes es troben concentrades en grans centres urbans, com Milà, Torí, Brescia (però també en ciutats de mida mitjana, com ara Savona, Ivrea, Sesto, S. Giovanni), i presenten taxes de formació escolar en general comparables, si no superiors, a les de la població italiana resident. Al nord-est, al contrari, és encara freqüent el recurs a la força de treball irregular, ocupada en petites empreses de província, alhora que és molt més important la proporció d'immigrants procedents de les àrees, geogràficament contigües, de la península balcànica. Des de mitjan dels anys noranta ha pres dimensions gens menyspreables el fenomen dels "fronters" (immigrants eslovens i croats que es traslladen cada dia, des del seu lloc de residència, per treballar al Friül-Venècia Júlia, i retornen a casa seva al final de cada jornada).

■ Pel que fa al tipus d'activitat ocupacional, deixant al marge la situació més estable i garantida que suposa l'ocupació industrial, a les ciutats més grans i a les localitats residencials de la costa i la muntanya preval una immigració orientada a les feines domèstiques i a l'atenció de les persones (ancians, nens), amb un component dominant d'origen a les Filipines o a Cap Verd. És més difícil fer el cens de l'assentament d'immigrants—sobretot d'origen albanès i nord-africà— a la regió meridional i a les illes, on desenvolupen preferentment treballs precaris o estacionals i on des de fa temps la criminalitat organitzada, dedicada al tràfic d'estupefaents, al control de la prostitució i al contraban de tabac, ha començat a interessar-se per les possibilitats que ofereix el nou fenomen. Finalment, no es pot ignorar que la pressió migratòria adquireix particular intensitat a Itàlia com a conseqüència d'un greu dèficit i un gran retard de la regulació legal del problema, tardanament i parcialment resolt per la producció legislativa de 1986, 1990 i 1995 (Bolaffi, 2001). Tanmateix, únicament la llei número 40, de març de 1998, ha representat un primer intent orgànic de regulació del control, de programació dels

fluxos d'ingrés i d'elaboració de les indispensables polítiques socials.

Implicacions culturals, alarma social

Les dades estructurals i la configuració sociològica del problema—que s'assenyala aquí sumàriament—ajuden a comprendre millor l'impacte del fenomen de la immigració sobre la societat italiana contemporània. Una societat en vies d'envelliment accelerat i ja privada de la imatge de si mateixa com a exemple secular de dinamisme d'acolliment, especialment fins al segle XVII, i encara palpable a hores d'ara en la presència d'una multitud de minories etnicolingüístiques repartides per moltes regions del país. Tanmateix, la brusca inversió de la tendència és allò que ha transformat el país que, en el transcurs d'uns pocs anys, ha passat de ser una àrea tradicional d'emigració—tal i com estava configurat des de la meitat del segle—fins a constituir en l'actualitat un país d'immigració, aquest canvi explica parcialment (encara que no sempre es pugui justificar així) alguns dels greus problemes d'impacte social que està tenint el fenomen. Aquests problemes se sumen en la sensibilitat col·lectiva als efectes socials de la brusca baixada de natalitat que es manifesta des de mitjan dels anys setanta (Melotti, 1993). Cal tenir en compte tot el que acabem d'exposar amb vista a la reconstrucció d'experiències legals i pràctiques de socialització i comunicació intercultural i en l'elaboració d'estratègies en el futur.

En un cert sentit, l'opinió pública italiana ha contemplat la nova situació amb sentiments d'ambigüitat i amb alguns components d'esquizofrènia. D'una banda, es troba la memòria històrica de l'emigració a Itàlia, com s'ha dit, massa recent i estesa com per no interpel·lar la consciència individual i familiar. Entre 1870 i 1960, van ser més de 27 milions de ciutadans italians els que van emigrar a l'estranger. Encara avui són més de 4.400.000 els ciutadans italians emigrats que conserven la nacionalitat italiana, als quals cal sumar 58.500.000 oriünds, fills o néts

d'italians emigrants, que viuen a d'altres països d'Europa Occidental, les dues Amèriques i Oceania. Existeix, al capdavant, una altra Itàlia que condiciona encara granment, tot i que no linealment, la relació amb la percepció de la territorialitat i de la diferència, la disponibilitat per a l'acolliment i la producció de prejudicis.

La rapidesa del fenomen, la fragilitat de l'estructura d'acolliment i la percepció d'una immigració que tendia a instal·lar-se veloçment—però no necessàriament a integrar-se—en una realitat nacional marcadament dual, en base a les oportunitats de treball i de la distribució de les rendes, han emfasitzat previsiblement, en la imaginació col·lectiva, les dimensions i característiques de les dinàmiques socials unides. No és excepcional que a totes les enquestes i sondeigs els entrevistats tendeixin a sobreestimar considerablement l'amplitud demogràfica dels fluxos migratoris. No falten, en les cròniques quotidianes, episodis repetits d'autèntica alarma social, producte de l'(opinable) convicció que el creixement de la immigració està portant a un augment generalitzat de la criminalitat. D'aquí ve la producció/reproducció d'estereotips etnicoculturals negatius i, en alguns casos, d'autèntics estigmes culturals. Dinàmiques sociològicament ben perceptibles i experimentades en gairebé tots els més antics contextos culturals d'immigració (sovint, fa uns anys, els dels mateixos emigrants italians...), però que ha adquirit, en el cas italià, una intensitat i una rapidesa de difusió desproporcionada respecte a l'entitat objectiva del procés en qüestió. Reconstruir, en la distància del temps, l'impacte psicològic de massa produït per l'onada de desembarcaments d'emigrants albanesos a les costes meridionals, entre 1990 i 1991, serà de gran interès sociològic i antropològic per ajudar a comprendre el trànsit des d'una primera fase d'acolliment, en què preval una dimensió espontània de solidaritat i humanitarisme, a una de posterior, caracteritzada pel desenvolupament progressiu de dinàmiques d'alarma social (Pugliese, 1996).

Gairebé sembla que, en el brou de cultiu d'un etnocentrisme políticament alimentat en les pròsperes regions septentrionals pel moviment de la Lliga Nord, i al centre-sud per la supervivència d'una cultura nacionalista i xenòfoba de caire neofeixista, s'ha produït un preocupant fenomen d'anticipació. Les inclinacions etnocèntriques, que segons Touraine (1994) representen sovint una síndrome de defensa –no necessàriament destinada a degenerar en els seus efectes socials– d'una certa representació en l'anomenada globalització, es transformen fàcilment en obertes manifestacions de xenofòbia i en episodis, limitats, però greus, del més pur racisme. Es nota, i això és interessant per a les finalitats de les nostres anàlisis, que els estadis italians dels anys noranta han constituït un escenari privilegiat i particularment visible, on es reciten i dramatitzen aquestes manifestacions de cultura etnocèntrica (els estadis de futbol dels equips de província del nord-est, que aplaudeixen el separatisme i la discriminació), xenòfoba (producció de part dels grups organitzats de seguidors dels grans clubs amb eslògans, càntics i baralles de contingut fortament amarat de prejudicis ètnics i d'hostilitat, en els partits contra esportistes d'un altre color) o clarament racista, com en el cas de les evocacions al nazisme i a l'odi contra els emigrants de color en general i contra els jueus, sorgides a les graderies plenes dels seguidors fanàtics romans en ocasió del derbi Lazio-Roma en la primavera del 2001.

L'esport per a tothom i la immigració: l'experiència de la UISP

Per la dimensió demogràfica i per l'impacte social del fenomen, la immigració es troba avui en el centre d'activitat i de l'estratègia d'intervenció d'una part considerable de l'associacionisme sense ànim de lucre d'Itàlia. En el món catòlic es distingeixen organitzacions d'acolliment, com Caritas –activa a totes les diòcesis del país–, grups orientats a la integració i a l'acció de grup a favor dels

immigrants, com ara la Comunitat de Sant Egidi, i xarxes associatives que mantenen relacions amb missions i, en general, amb presència activa als països de procedència, sobretot a l'Àfrica, l'Àsia i l'Amèrica Llatina. Entre aquests l'ACLI (Associació Cristiana dels Treballadors Italians), Mans Unides, la Companyia de les Obres i les associacions directament dirigides a l'activitat de les congregacions religioses (entre aquestes, particularment prestigiosa i valerosa, és la relacionada amb els Pares Combonians). No menys involucrat es troba l'associacionisme laic del tercer sector, bé el dirigit per organitzacions sindicals (sobretot la CGIL, Confederació General Italiana del Treball), bé aquelles referides a les grans xarxes de voluntariat en l'àmbit de la cultura i del lleure, igual com les d'esport per a tothom. En el primer camp es distingeix l'ARCI (Associació Recreativa i Cultural Italiana), en el segon la UISP (Unió Italiana d'Esport per a Tothom). Aquestes organitzacions tenen un origen comú en la cultura de la solidaritat cívica –fins a mitjan dels vuitanta estaven agrupades en una única associació “paraigua”– i representen, a començament del mil·lenni, les principals organitzacions que operen en tots dos sectors. Ambdues es defineixen en relació a una cultura dels drets i de la solidaritat més que no pas en relació a les famílies tradicionals de pertinença política (en el cas d'ARCI i UISP, els partits d'esquerra parlamentària). La seva capacitat d'organització es manté de forma notable, malgrat les profundes transformacions que han afectat, a Itàlia, el teixit tradicional de la representació social, tot afavorint el naixement d'organitzacions monotemàtiques, sovint d'àmbit local, i d'associacions informals (centres socials). Prop d'1.200.000 persones són sòcies declarades d'ARCI i prop d'un milió d'UISP (Lombardi, 2001). Aquesta organització aconsegueix de treballar amb més eficàcia en molts contextos locals on la immigració planteja una particular incidència social. Això explica la contínua col·laboració entre les dues organitzacions, afins en el camp de la pràcti-

ca d'acolliment i d'oposició als brots racistes.

La UISP, en particular, ha patit, des de mitjan dels anys noranta, un canvi específic, i es val de la col·laboració i el suport d'altres xarxes d'acció voluntària actives en el sector. Amb la seva presència estesa pel territori nacional i les seves 13.000 societats esportives de base, per exemple, la UISP representa, des dels primers anys noranta (igual com el catòlic CSI, Centre Esportiu Italià) un interlocutor privilegiat de les organitzacions que funcionen en l'àmbit de la cooperació, del tipus de l'ICS (Institut per a la Cooperació Internacional), perquè s'interessa per la iniciativa esportiva. Els membres d'UISP són actius des de la seva constitució als camps de refugiats dels Balcans (sobretot a Bòsnia, Albània i Kosovo), a l'Orient Mitjà (principalment a l'àrea de Palestina), a la Banya d'Àfrica i a Amèrica Central. Experiències que han afavorit la maduració, la competència i el desenvolupament de perfils de mediadors culturals, l'experiència dels quals ha estat molt valuosa en les campanyes organitzades posteriorment a Itàlia. Resulta molt interessant observar que, a mesura que es van produint experiències concretes de treball amb els immigrants, aquestes experiències han reproduït quasi totes les principals modalitats d'acció organitzada que coexisteixen a l'interior de l'Associació. En cert sentit, el “repte de la immigració” ha ajudat la UISP, com a gran part de l'associacionisme d'acolliment laic i catòlic, a provar, a posar-se al dia o a modificar les pròpies modalitats d'acció, i així transformar les estratègies i l'oferta organitzativa.

En un examen retrospectiu, es poden distingir fàcilment, pel cap baix, quatre tipus d'intervenció diferents, que s'han succeït en el temps, però que parcialment estan encara actives de forma simultània. I això, tant per efecte de la varietat i especificitat de l'oferta organitzativa com a causa de les diferents identitats socioculturals dels immigrants implicats en diversos assaigs. Únicament a final dels anys noranta les polítiques d'intervenció tendeixen a fer-se de forma més coordinada entre els sectors participants i a conèixer moments d'inno-

vació orientats per opcions estratègiques més elaborades i conscients. És en aquesta fase, com veurem, quan es passa d'iniciatives de mera solidaritat temporal en la promoció d'activitats d'ocupació del temps lliure, d'organització improvisada d'actes amb finalitats de sensibilització de l'opinió pública a propostes orgàniques d'acció més complexes.

De forma esquemàtica podem distingir, doncs, els tipus d'intervenció següents:

- L'oferta d'ocupació de temps lliure, de pràctica generalitzada de socialització i d'estructura d'acolliment. Extensivament, aquesta activitat es conjumina en el temps amb intervencions de socialització anticipada als països de procedència, sobretot on existien xarxes actives de voluntariat italià de les que formava part la UISP.
- L'organització d'actes alternatius als proposats pel sistema de l'esport esportiu, com el Mundial anti-racista de Montecatini i els actes capaços d'involucrar-hi, a més a més, el futbol dels diumenges i alguns famosos de l'esport oficial.
- La inserció en xarxes transnacionals d'acció integrada contra el racisme i els prejudicis (projecte Fare i d'altres), en correspondència amb programes d'intervenció comunitària, que cobreixen, en gran part, els costos de la campanya.
- L'elaboració i aplicació de projectes locals, realitzats en relació amb les autonomies administratives i amb una perspectiva temporal de mitjà i llarg termini, com en el cas del projecte Olímpic Margherita de Gènova.

Activitat d'acolliment i de socialització

Es tracta d'iniciatives orientades principalment a satisfer necessitats de trobament i associació per a grups d'immigrants recents o, al contrari, per a experiències dotades d'una lògica particular d'acció. Aquesta intervenció caracteritza tota la primera fase del treball associatiu i té com a protagonistes exclusius els comitès territorials i els sectors de

cooperació internacional. Els primers, bé sols o bé en col·laboració amb altres xarxes (sobretot l'ARCI), posen a disposició dels immigrants espais físics de trobament i organitzen algunes modalitats senzilles d'ocupació del temps lliure: partits de futbol o de voleibol per a equips improvisats, accés d'immigrants a piscines, petits programes d'animació sociocultural. Entre aquestes disponibilitats logístiques es troben cursos gratuïts d'italià i la celebració de petites manifestacions adreçades a temes culturalment significatius per aconseguir un acostament amistós a la vida quotidiana de la comunitat d'acolliment. De la mateixa manera que les organitzacions sense fins lucratiu i els ens locals, els membres de la UISP participen en diversos projectes petits (de mar o muntanya). En aquestes accions, que es desenvolupen sobretot en la primera meitat dels noranta, com a resposta al sobtat creixement del fenomen migratori, està absent encara en gran part una actuació estratègica associativa. Se supleix amb la bona voluntat i l'entusiasme la manca d'una visió àmplia i es produeix un primer impacte, instructiu i no sempre fàcil, sobre les dimensions latents del fenomen. Es descobreix, per exemple, que existeix una potencialitat de tensió cultural interètnica que afecta les relacions entre els immigrants italians. De vegades és difícil d'aconseguir la convivència entre immigrants procedents de països diferents a causa d'un fort sistema de prejudicis culturals o de les experiències recents de conflictes politicomilitars, com ara entre gent d'Eritrea i de Somàlia, entre àrabs i kurds o entre albanesos i emigrants de les regions de l'ex Iugoslàvia. La línia de fractura lingüística, religiosa, i la de valors i lògica de convivència se sumen a les diverses característiques socials i culturals. Emergeix clarament l'exigència de desenvolupar la necessària intervenció de mediadors culturals, identificats sovint amb els participants italians en col·laboració internacional o bé amb els líders de la comunitat d'acolliment, que sovint són immigrants "atípics", com ara joves llicenciats o estu-

dants universitaris residents des de fa temps a Itàlia. La bona voluntat i una genèrica sensibilitat humanitària no resulten, tanmateix, suficients, i l'oferta d'un mer espai físic i temporal no s'adequa a la demanda i també pot resultar contraproduent. Si s'elabora una oferta d'activitat esportiva de mena purament "recreativa" queda clara, per exemple, la distància de model cultural entre els grups ètnics. Alguns –com els de l'Est d'Europa– participen en pràctiques fonamentalment comunes a les de la comunitat italiana. D'altres, resistint-se a la dinàmica de globalització generada per la difusió per tot el planeta de l'esport, apareixen més refractaris a involucrar-se directament en la nostra oferta tradicional d'activitats. Respecte d'aquest tema, hi ha grups que manifesten una forta inclinació a utilitzar l'experiència esportiva com a terreny d'affirmació de la pròpia capacitat i, indirectament, d'una identitat estructurada en termes competitius. D'altres, tendeixen a fugir de la influència amb experiències pròpiament atlètiques i s'orienten més aviat vers la reproducció de pràctiques tradicionals, importants als països d'origen i quasi sempre amb valor competitiu per si mateixes. L'experiència dels col·laboradors esportius de les associacions es mostra, òbviament, més fàcil de desenvolupar amb el primer model i no falten exemples en els quals tècnics i entrenadors es dediquen a la valoració dels talents i a l'estimulació d'actituds, alimentant com a afegit expectatives d'ascens mitjançant l'activitat atlètica, destinades sovint a acabar en desil·lusió. Resulta molt més difícil, especialment per als dirigents territorials –poc preparats per enfrontar-se a problemàtiques noves i delicades–, la producció de programes i iniciatives que no només necessiten recursos financers sinó també capacitat professional. S'evidencien en aquest temps, en resum, tant les grans potencialitats comunicatives de l'esport–llenguatge del cos i del moviment, que prescindeix en gran part de la competència lingüística– com la seva no autosuficiència en l'elaboració d'estratègies funcionals d'acció. A

cavall entre els anys noranta i el segon mil·lenni, gràcies a l'experiència concreta madurada pels monitors d'esport de la cooperació internacional als camps de refugiats dels Balcans, es desenvolupa l'estratègia de l'anomenada *intervenció de suport*, gestionada per les estructures territorials de les associacions. Els comitès provincials dotats amb més recursos humans i amb experiència en la cooperació internacional –valent-se de finançament ministerial, europeu o privat– promouen agermanaments amb societats esportives o centres culturals de ciutats devastades per la guerra dels Balcans. Es tracta d'"adoptar" escoles, cercles, grups juvenils, que a Albània, Bòsnia, Kosovo, Montenegro i Macedònia es troben amb la impossibilitat de reprendre l'activitat esportiva a causa dels conflictes locals, els quals provoquen menys ocasions de cohesió social i acció cívica, que són tan importants en un context de sofriment i incomoditat. Es comença així a experimentar formes d'intervenció preventiva en àrees destinades a representar un potencial fons d'emigració cap a Itàlia. Recolzant-se en la popularitat televisiva de l'esport-espectacle italià a l'àrea dels Balcans i del nord de l'Àfrica, s'intenta una confrontació amb les cultures locals per introduir alguns principis que identifiquen l'esport per a tots els italians, per experimentar iniciatives que exemplifiquin les principals diferències entre l'esport d'alt rendiment, basat en el valor tècnic de la selecció, i la pràctica generalitzada, basada en el principi de la inclusió. Es presta també molta atenció a la preservació i valoració, com a productes culturals originals, de les activitats locals (jocs ètnics, danses tradicionals), contra la tendència a considerar-los com a supervivents "residuals" respecte a la presumpta "modernitat" del gran esport televisiu i la seva mitologia d'esportistes famosos. En qualsevol cas, finalment, la promoció d'un programa d'activitats esportives ha funcionat com a factor d'integració d'una comunitat ètnica dis-

persa. És el cas del cercle Machu Picchu, creat per peruans de Roma amb el suport conjunt de l'ARCI (activitats musicals i cinematogràfiques) i de la UISP (que ofereix assistència tècnica a tres equips de futbol).¹ En aquest cas, evidentment, parlem d'una activitat d'animació dels immigrants –amb la finalitat específica d'aconseguir la integració interna de la comunitat– més que no pas d'una oferta associativa per als immigrants.

El llenguatge dels fets

Ja des dels anys vuitanta la UISP és promotora d'esdeveniments esportius que tenen un ressò que ultrapassa l'àmbit nacional i que, tot reproduint amb poques variacions les modalitats organitzatives de les competicions tradicionals, s'esforcen a donar-los significats socialment diferents. L'exemple de més èxit està representat per la Vivicità, una cursa a peu que l'any 2001 arriba a la XVIII edició; la prova consisteix tant a participar en una veritable competició sobre la carretera (al llarg d'un recorregut de 12 quilòmetres), com a prendre part en la cursa de forma no competitiva, corrent únicament els primers quilòmetres. Aquesta manifestació, que es desenvolupa simultàniament a 140 ciutats italianes i 40 d'estrangeres, desperta força interès per part d'un segment dels atletes immersos en la preparació prèvia a les proves de marató de l'estiu. Per això està prevista una valoració ponderada dels temps, que té en compte els diversos coeficients de dificultat tècnica (tipus perfil d'altimetria dels recorreguts de cadascuna de les ciutats), per tal d'obtenir una classificació unitària. A la prova –que és patrocinada també per la FIDAL (Federació Italiana d'Atletisme Lleuger)– participen la major part dels atletes italians d'elit i prestigiosos convidats vinguts de l'estranger, inclosos alguns guanyadors de medalles olímpiques. Però la característica més original de l'esdeveniment consisteix en la com-

binació de campanyes anuals de promoció social i solidaritat internacional. El 1997 una "etapa" es va desenvolupar a la ciutat màrtir de Sarajevo, capital de Bòsnia, on gràcies a Vivicità, va tornar a ser possible un esdeveniment esportiu públic d'atletes, ciutadans de diverses ètnies i militars de les forces d'interposició de l'ONU alhora. Esdeveniments semblants han tingut lloc, els anys següents, a Bagdad, per sol·licitar el cessament de l'embargament de productes alimentaris i farmacèutics, a Algèria, per mostrar rebuig al terrorisme i a l'integrisme que afecta principalment la condició de la dona, i a Korogotxo, a Kenya. Aquí, en una immensa zona oberta, a la perifèria de Nairobi, que reuneix cent vint mil persones, hi treballen els religiosos combonians del pare Alex Zanotelli. Aquesta reunió ha pretès de cridar l'atenció de l'opinió pública internacional sobre els dramàtics problemes lligats al dret a l'aigua, la difusió de la SIDA i la subalimentació. A gairebé tots els països d'emigració cap a Itàlia Vivicità ha establert una cita anual que consisteix a posar en contacte les organitzacions no governamentals amb les associacions sense ànim de lucre d'Itàlia i el seu component esportiu. Tanmateix, es tracta sobretot d'esdeveniments capços de sensibilitzar l'opinió pública italiana i europea al voltant dels aspectes socials de la qüestió migratòria sorgida des del 1998 i l'organització d'esdeveniments de nou encuny. Entre els que han aconseguit més ressò es troba segurament el Mundial Antiracista, que es desenvolupa cada any pel juny o juliol a Montecchio, a l'Emília-Romanya. Es tracta d'un torneig de futbol en què participen equips mixtos de jugadors italians i immigrants, amb l'obligació de no formar equips homogenis per origen nacional. L'esdeveniment s'ha guanyat un petit espai als diaris esportius i, més en general, a la premsa nacional. S'han establert, per exemple, reportatges als teletotals de les principals cadenes nacionals de televisió, sobre la base de la

¹ La història dels tres equips de "peruans de Roma" i de les dinàmiques que han conduït a la seva estructuració mereixerien una anàlisi sociològica específica, que lamentablement no és possible desenvolupar aquí.

Comissió Parlamentària per a l'accés a la informació social. No es tracta només d'una manifestació esportiva. Cada any es desenvolupen iniciatives al voltant del tema –mostres fotogràfiques, trobades amb experts i parlamentaris, projecció de pel·lícules, exposicions artístiques de naturalesa diversa– dedicades a la immigració i als seus problemes. En ocasió de la iniciativa pública per la Jornada de l'Emigrant (19 de juliol de 2001), coincident en el temps amb la reunió del G-8 a Gènova, els organitzadors del Mundial Antiracista i un cercle d'emigrants van construir un gran cavall de Troia de cartró, que acollia nens pertanyents a diverses comunitats etnolinguístiques, que van donar vida a exhibicions de jocs tradicionals i a petites activitats d'animació. Un aspecte inquietant del sorgiment de cultures de tipus xenòfob és representat per la creixent agressivitat dels símbols dels seguidors de futbol d'algunes ciutats. L'episodi més inquietant ha estat sens dubte, com ja s'ha assenyalat, el derbi entre la Roma i la Lazio, el maig de 2001, dintre de la lluita pel títol de lliga que implicava tots dos equips de la capital romana. En aquella ocasió, alguns sectors dels aficionats ultres de la Lazio, per burlar-se del públic adversari, anomenava la Roma –a les files de la qual militen famosos jugadors de color– “equip de negres, cova de jueus”. Lamentablement, s'han fet molt freqüents, des de la segona meitat dels noranta, els episodis d'intimidacions adreçades a esportistes de color, amb alguns casos d'agressions fins i tot lluny dels estadis. La UISP ha promogut una iniciativa dirigida a tots els clubs de futbol del país, als esportistes famosos i al Parlament. Així ha estat possible que, en ocasió de l'última jornada del campionat de futbol, els jugadors baixessin a la gespa vestint una samarreta que duia de forma visible la inscripció: “No al racisme”. Molts mitjans han reservat espai per a articles i reflexions als grans esportistes de color de nacionalitat italiana, des del futbolista Liverani al portaestendard olímpic i el jugador de bàsquet Myers, fins a les saltadores Fiona May i Magdelin Martinez.

Alguns dels més famosos futbolistes, com el centrecampista de la Roma i de la selecció, Damiano Tommasi, han adreçat una crida a l'opinió pública, i el Parlament ha perfeccionat la norma relativa a la prevenció i repressió de les conductes racistes, tot configurant-ne el perfil legal amb més precisió i severitat.

Les xarxes internacionals

L'experiència acumulada per la UISP en l'àmbit de la lluita contra el racisme, unida a la convicció que es tracta d'una temàtica sempre menys limitable a un context únicament nacional, ha portat l'Associació a integrar-se en alguns projectes comunitaris dirigits a iniciatives contra la discriminació en el camp social. Aquí se situa el projecte FARE (Futbol contra el Racisme a Europa), promoció per la Direcció General de Treball i Assumptes Socials de la Unió Europea. El projecte preveu la implicació d'organitzacions de quatre països (Àustria, Alemanya, Gran Bretanya i Itàlia) i es nodreix de la línia de finançament B5-803 “Mesures preparatòries per combatre i prevenir la discriminació en correspondència amb l'article 13 del Tractat”. L'objectiu és afirmar el dret a tots els esports, com a espectadors i practicants, d'estar lliures de qualsevol forma de discriminació i violència. La relativa originalitat del projecte consisteix en el fet que s'adreça tant a les institucions esportives oficials, com la UEFA i els campionats nacionals, com als actors presents en el camp del voluntariat social. (Com la UISP, l'austriaca VIDC, l'alemanya BAFF i la britànica FURD), als mitjans de comunicació i als grups organitzats de seguidors. Així ha aconseguit desenvolupar un seguit d'accions programada en el temps, com a) la setmana d'acció antidiscriminació, desenvolupada entre el 31 de març i el 8 d'abril de 2001 a deu estadis d'Àustria i Itàlia, en els quals grups d'aficionats i associacions d'emigrants han donat vida a moments de trobada, difusió de material informatiu i han preparat petits actes de comunicació, bo i sol·licitant la col·laboració de la informació local i nacional. b) La inclusió del Mundial Antiracista de la UISP en el pro-

grama internacional. Així ha aconseguit de tirar endavant un torneig de quatre setmanes de durada, potenciar el programa de comunicació i d'iniciativa cultural i involucrar 96 equips amb altres 1.000 esportistes participants (l'any passat eren respectivament 70 i 800) sense discriminació d'ètnia, religió o preferència sexual. c) La preparació d'una mostra itinerant sobre el racisme als camps de futbol, que inclou un catàleg il·lustrat, a Berlín, el gener de 2001 i posteriorment presentat a d'altres ciutats alemanyes a càrrec de la BAFF. d) La producció d'un vídeo titulat “Ensenyar la targeta vermella al racisme” (*Show Racism the Red Card*) sobre la base d'una edició angloitaliana precedent, que ha estat realitzada en versió alemanya i associada a un paquet de programes adreçats a l'escola, amb difusió a Alemanya i Viena durant la setmana de mobilitzacions.

Al programa, basat en la campanya, s'hi han associat dues iniciatives específiques d'informació i documentació. Una consisteix en la creació de la pàgina web www.furd.org/fare, que conté la plataforma del projecte, notícies i material informatiu, així com un butlletí mensual en quatre llengües. L'altra consisteix en la potenciació del centre de documentació sobre el racisme i la discriminació preparat per la UISP a Bolonya (Projecte Ultra), que resulta com a conseqüència de les disposicions dels socis internacionals, i afavoreix la recollida centralitzada d'informació, i la selecció, traducció i divulgació del material a les principals llengües comunitàries.

Un altre aspecte del projecte s'ocupa de l'acció d'unió en les confrontacions de les organitzacions futbolístiques. S'ha difós un qüestionari sobre l'activitat antidiscriminària i sobre les polítiques desenvolupades per les federacions nacionals de futbol, per tal de preparar trobades de formació amb tècnics i dirigents. D'altra banda, s'està elaborant una guia de pràctiques correctes, que recull totes les iniciatives d'èxit realitzades als països involucrats i les divulga. La xarxa FARE, finalment, organitza anualment un seminari (l'últim ha tingut lloc a Londres) per a la verificació i aplicació del programa.

Els projectes locals

La línia d'acció sobre la qual s'ha anat desenvolupant l'acció de la UISP des de 1996/97 reprèn l'interès de les organitzacions locals en l'elaboració i gestió de programes que pretenen la inserció dels joves immigrants extracomunitaris en el teixit social de les ciutats italianes que els acullen. Això és possible, d'altra banda, solament en els contextos urbans on ja existeixen nuclis d'acollida (cercles o grups organitzats) associats a la UISP. Per raons de brevetat hem seleccionat un cas, a manera d'exemple, el de la ciutat de Gènova, primera a constituir el Cercle Olímpic Magrib, filial de la UISP local, i després un projecte de prevenció de la criminalitat adreçat a la minoria extracomunitària. El projecte, finançat mitjançant les contribucions previstes a la llei 216 de 1991, ha portat a la constitució de l'anomenada Xarxa 501, que associa nou importants i diferenciades realitats associatives, reunides en la Coordinació Genovesa d'Acció inter cultural.

El Cercle Olímpic Magrib neix el 1996, al centre històric de Gènova –àrea d'altíssima densitat de població immigrant– amb un doble objectiu. D'una banda, afavorir pràctiques de comunicació interculturals per tal de millorar la socialització de les minories immigrants, mitjançant activitats recreatives, esportives i musicals, així com moments de trobada per a la comunitat (sopars ètnics, manifestacions artístiques). D'altra banda, oferir un centre de servei de *llindar baix* (cura de la persona, higiene personal, bugaderia i acolliment de dia i de nit durant no més de 15 dies) per a les minories en estat de necessitat. El servei, que ara ha esdevingut exclusivament per a nois joves, es val del treball d'educadors professionals i d'un cert nombre de voluntaris. Mentre dura el servei d'acolliment, el menor ha de seguir un programa que l'ajuda a resoldre les complexitats burocràtiques del seu cas, a percebre situacions d'explotació, violència o amenaça, a prendre contacte amb funcionaris dels serveis socials de la comunitat que hauran d'encaminar el noi a una bona integració (buscant familiars ja presents a Itàlia o col·locant-lo en un allotjament). El

Fotografia de l'Associació Esportiva Ciutat Vella-Barcelona

La UISP elabora programes que pretenen la inserció dels joves immigrants en el teixit social de les ciutats.

jove també pot prendre part, si ho desitja, en tots els programes d'iniciació a l'esport elaborats per la UISP, amb l'ajuda de col·laboradors que el recolzaran en l'aprenentatge de la llengua. El Cercle Olímpic Magrib ha conegut una expansió important entre 1996 –l'any de la seva fundació– i 1998, quan trasllada la seu a locals posats a disposició per l'Obra Mútua dels Treballadors de la Fusta. Els joves tenen una edat compresa entre els 12 i els 21 anys i n'hi ha 180 d'allotjats temporalment; l'objectiu és millorar l'assistència i constituir un punt de reunió per a tota l'àrea del centre històric de Gènova, al costat del port, menys habitat per residents italians i sotmès a una creixent degradació urbanística i social. A les activitats previstes al projecte inicial s'hi afegeixen així un seguit de treballadors permanents, que es proposen d'encarregar el treball d'una desena de joves immigrants per tots els cicles del programa. Un aspecte del programa, atès especialment pels membres de la UISP, és el de les activitats esportives i la intervenció educativa de carrer. Es tracta d'intervencions modulars, que tenen en compte les problemàtiques comunes als adolescents immigrants, però també les seves diferents experiències i aspiracions. Els menors es troben, generalment, en situació de clandestinitat, amb el suport d'un sol progenitor (gairebé sempre el pare) o en mans d'adults –presentats com a oncles o germans més grans–, que no sempre es troben identificats de forma certa i segura.

Sobreviuen dedicant-se al comerç ambulànt de forma irregular i els seus modestos ingressos es veuen més minvats encara per les trameses a la família d'origen. Es tracta, per tant, de nois que han d'assumir precoçment la responsabilitat pròpia d'un adult i viuen en condicions precàries, amb absència de figures de referència femenines i en estat de grans carències afectives. A diferència dels qui, tenint el mateix origen, emigren en edat més madura, són sovint analfabets o semianalfabets, ja que han abandonat molt aviat l'àmbit escolar. Alhora, comparteixen amb els seus coetanis italians desigs i expectatives, com a resultat d'una condició existencial similar, i això genera en molts casos un rebuig crític de la cultura d'origen, com s'ha demostrat en investigacions portades a terme en altres contextos migratoris (Cecconi, 1994). Molt sovint cauen en les xarxes de la criminalitat (petits furt, venda de drogues toves). L'objectiu del programa és, doncs, trencar el circuit que condueix del malestar a la desviació cap a la criminalitat, que afirma un estil de vida basat en la violència i el rebuig de la legalitat i sovint acompanyat pel consum de substàncies nocives (alcohol, haixix i heroïna) des dels 13/14 anys. Conductes que van lligades estretament al fet d'haver experimentat maltractaments, abusos sexuals i pràctiques de prostitució. Aquest alarmanter perfil sociològic exigeix, com ja s'ha dit, col·laboradors actius i la presència conjunta i coordinada de subjectes institucionals (com ara els serveis socials de la co-

munitat i els òrgans de prevenció i vigilància de la Justícia de Menors) i de xarxes associatives de voluntariat. Així és possible traçar un mapa de les desigualtats territorials i socials d'aquesta àrea de malestar i distribuir orgànicament les competències d'intervenció. Se situa també en aquest context l'oferta esportiva de tipus especialitzat, diferent de la que s'ha experimentat inicialment. El Cercle, que pren el nom d'un equip de futbol fundat el 1993 per treballadors de la UISP i una minoria marroquina, dona allotjament, a hores d'ara, a 60 nois, que integren dos equips, un de preadolescents i un altre de joves. Els equips participen sistemàticament en el calendari futbolístic de la UISP de la Ligúria, efectuen entrenaments regulars i prenen part en diversos torneigs. El "Torneig del Treballador", manifestació tradicional dels treballadors de la indústria genovesa, cobreix un espai de temps de nou mesos, igual que els campionats d'aficionats oficials. El torneig Primavera es desenvolupa al llarg de quatre mesos. El torneig Pulcini, que implica els més joves, s'articula en tres voltes de tres mesos cadascuna. A part d'aquestes pràctiques de tipus competitiu, funciona una Escola de Futbol de quatre mesos de durada, que reuneix els altres 80 nois i presenta un nombre de sol·licituds d'admissió en creixement constant. La inserció en l'activitat esportiva proporciona un seguit d'oportunitats precieuses, assenyalades en tots els informes relatius a la valoració dels programes anuals: reforça l'autoestima individual, ensenya el respecte a les regles i la cooperació, permet el seguiment continuat de les condicions físiques sense el component coercitiu que sovint fa que l'immigrant el vegi com un acte de degradació, facilita la comunicació amb els residents de la mateixa edat, tot ajudant a superar estereotips i prejudicis. La confirmació de l'eficàcia del programa radica en el fet que els menors més actius en el camp esportiu també són els més actius segons els organitzadors d'esdeveniments de socialització: la participació d'un grup musical en el festival

ètnic de Gènova, l'experimentació teatral unida al Teatre Municipal, l'exhibició de l'Escola Pakistanesa a l'estadi Ferrari, la presència en les principals activitats d'estiu a l'aire lliure, organitzades per forces socials o polítiques, i l'organització d'una interessant versió intercultural d'una vetlla fúnebre tradicional nigeriana, en són una mostra.

Comunicació intercultural i/o integració

Les experiències que s'han descrit fan sorgir, inevitablement, interrogants. Les accions merament solidàries –dominants en els primers anys de l'onada migratòria– i les estratègies més sofisticades i completes conviuen encara al teixit associatiu de la UISP, igual com a d'altres organitzacions esportives de masses i organitzacions sense ànim de lucre. En el fons, però, ens enfrontem encara a problemàtiques teòriques en part sense resoldre. En concret: en prescindir del paper d'actor cívic que ha tingut, al llarg de l'experiència històrica italiana, en les organitzacions voluntàries de massa orientades a la difusió de l'esport per a tothom, l'esport, per si sol, pot ser un vehicle eficaç d'integració social? I aquest és l'objectiu que es persegueix? O, més aviat, l'objectiu, aparentment menys ambiciós, d'afavorir l'experimentació del cos, el moviment i la pròpia superació, la comunicació entre cultures diferents, per tal d'afirmar la dignitat entre els éssers humans? També dintre de la UISP i d'altres associacions, s'han enfrontat, des de fa temps, dues posicions principals. Una, més sensible a una argumentació de tipus antropològic, sosté que ha de rebutjar-se el concepte mateix d'integració, perquè implica una certa jerarquizació i, doncs, una filosofia d'acolliment com a simple assimilació d'una minoria. Des d'aquesta perspectiva, una oferta esportiva centrada inevitablement sobre un menú homogeneïtzador, com el futbol i en general la competició estructurada, podria esdevenir, paradoxalment, un vehicle de mera i

passiva assimilació al model cultural de la comunitat d'acolliment. Per contra, l'oferta solidària per si sola –en general limitada per la disponibilitat logística d'espais i l'assistència moral de voluntaris– no sembla allunyar-se gaire de la tradicional modalitat d'intervenció d'emergència (més apropiada per ser desenvolupada per entitats i institucions especialitzades).

D'aquesta línia d'interpretació del fenomen procedeixen algunes propostes concretes fetes en el marc de l'associació: passar la intervenció des del camp de l'acció al de la comunicació, valorar els elements que mouen els immigrants, obrir un procés de crítica amb l'associacionisme del tercer sector sobre la finalitat estratègica i les implicacions de les polítiques d'integració.

Una segona línia de pensament, més estesa, opta per una interpretació menys valorativa del concepte d'integració, insistint sobretot en el concepte de la pràctica esportiva com a recurs i oportunitat. Com a experiència, en resum, dissenyada a mida dels nous ciutadans² i capaç de fer tangible la idea de l'esport com un nou dret de ciutadania, coherent amb una interpretació universalista del benestar (Bonifazi, Mussino, 1995).

Alain Touraine, fent servir sense complexos la noció d'integració, ha exposat la mateixa qüestió amb gran claredat i franquesa. Es pregunta si el tema rau, veritablement, en l'elecció dels mitjans més idonis per afavorir la "inclusió" o més aviat en la voluntat de realitzar-la efectivament, fins i tot amb el risc de ficar-se en discussions sobre senyes d'identitat tranquil·litzants com ara la llengua, la pertinença ètnica o la fe religiosa. Senyes d'identitat que s'afegiran a les pròpies d'una societat de classes, com a producte de l'estratificació social i, en fi, del mercat i l'organització econòmica.

L'elecció a favor de la integració dintre d'un sistema de drets i en un context cultural obert no és una simple retòrica. Les experiències que porten voluntaris italians en el camp de l'esport han promogut un procés d'assimilació consensua-

² Nous ciutadans és l'expressió que l'associacionisme italià del Tercer Sector ha adoptat per definir l'àrea social de la immigració.

da, que no nega la identitat primària dels grups ètnics, que no es posa a valorar les cultures i que adoptant l'esport com a vehicle, produeix el màxim possible de comunicació. Aquest procés no és immune al risc de colonització involuntària que té l'esport amb el seu poder homogeneïtzant i els seus rigorosos codis expressius. Per tant, resulta interessant notar que les pràctiques esportives dels immigrants es troben gairebé en sintonia espontània amb els ferments d'innovació i les pràctiques d'emancipació presents en el teixit esportiu local. En 1995, els jugadors del Torres van voler celebrar la conquesta del títol italià –a proposta de la UISP– enfrontant-se a una selecció d'immigrants senegalesos a Ozieri, situada a l'interior de Sardenya. Un gest de gran impacte mediàtic en una realitat social considerada com a molt tradicional, però en la qual el club de futbol femení va passar, a començament dels noranta, de quatre jugadores a trenta-dues, en menys de quatre anys.

Una investigació dirigida, fa alguns anys, pel laboratori interdepartamental "Sport & Loisir" (Esport i Lleure) ha intentat de dissenyar el primer mapa de les intervencions d'associacions experimentades a Roma en els últims anys (Gianturco, Gulli, 1993). Han estat entrevistats membres d'entitats i moviments triats entre els més representatius de les diverses ètnies presents en el context metropolità romà (Etiòpia, Cap Verd, Magrib), entre les associacions ètniques que –prescindint de la representativitat demogràfica– han manifestat més atenció a la temàtica (és el cas de la comunitat eritrea, de l'associació d'estudiants camerunesos i de la comunitat estudiantina palestina), així com de les estructures de voluntariat social més compromeses en el front de la immigració. Entre aquests últims s'han dirigit les entrevistes a dirigents de Sense Límits, de la Casa dels Drets Socials, de la Comunitat de Sant Egidi i de la FOCSIV (Federació d'Organismes Cristians per al Servei Internacional Voluntari).

Objecte específic dels col·loquis conduïts en forma d'entrevista sobre la base d'una

guia de nou temes han estat els punts següents:

- El valor atribuït a l'esport a la comunitat d'origen.
- La implicació en les activitats esportives practicades al país d'origen.
- L'existència de qualsevol forma de continuïtat entre les pràctiques desenvolupades en la comunitat d'origen i les del lloc d'acolliment.
- Les dificultats trobades, eventualment, en l'accés a l'activitat esportiva a Roma o a d'altres àrees urbanes d'Itàlia.
- L'eventual reconeixement d'una dimensió educativa, sentimental o recreativa conscient dintre de la pràctica esportiva experimentada.
- El nivell de participació en les manifestacions de cultura d'esport italià més populars.
- L'esport com a possible vehicle de comunicació amb la comunitat d'acolliment.
- L'esport com a possible vehicle de socialització i/o mobilitat social.

Els recorreguts individuals d'acostament a l'experiència esportiva, en un context migratori com el de Roma, presenten significatius caràcters d'uniformitat. La pràctica esportiva gairebé sempre és "oberta", informal i ocasional i, de la mateixa manera, la relació dels immigrants amb les associacions és precària i de vegades casual. Els qui practiquen l'esport reconegut oficialment i, doncs, integrats en un circuit institucional d'oferta purament competitiva o ludicorecreativa, no són més de 150 persones (la dada es refereix únicament a les associacions afectades per la investigació).

Pel que fa a la tipologia de les experiències, aquestes apareixen principalment unides a l'oferta vehiculada per les associacions d'acolliment referides. Els centres de primera acollida potencien, com és previsible, intervencions de tipus pròpiament assistencial, mentre que les associacions ètniques es proposen qualsevol mena d'iniciativa de tipus esportiu, principalment les destinades a mantenir la identitat d'origen. Es tracta, doncs, de l'esport com a instrument cultural de pre-

servació de la identitat més que no pas com a vehicle d'integració i comunicació interètnica. En aquest sentit, és del tot coherent que es dediquin a la promoció d'iniciatives que fomentin les pràctiques més populars al país d'origen. D'altra banda, solament quatre de les deu associacions analitzades desenvolupaven, de forma més o menys contínua, activitats de tipus esportiu: la Casa dels Drets Socials, la Comunitat Eritrea, l'Associació dels estudiants camerunesos i el Grup Social de Cap Verd. En concret, els joves del Camerun, amb l'ajut organitzatiu de la UISP, han donat vida a experiències relativament estructurades, encaminades al futbol, esport també molt estès entre la comunitat palestina, la qual, tanmateix, preferia treballar de forma menys estructurada. En un primer període, la comunitat de Cap Verd va promoure un partit de futbol entre joves emigrants a Itàlia i França, amb el propòsit declarat de reforçar, per aquesta via, els vincles dintre de la comunitat entre els presents a Europa. Més integrada en el sistema esportiu local sembla estar la comunitat eritrea, que garanteix sempre una presència significativa a les manifestacions futbolístiques i d'atletisme.

La Casa dels Drets Socials, que reuneix sobretot immigrants magribins i asiàtics, ha desenvolupat regularment programes d'arts marcial i danses de Bali, obertes a immigrants i a ciutadans romans, amb el propòsit d'afavorir el contacte cultural en la comunitat. El futbol i l'atletisme es mantenen com les especialitats més seguides i practicades, encara que la comunitat eritrea ha contribuït a popularitzar el bàsquet i el voleibol. El tennis de taula és molt practicat entre els immigrants palestins.

A tots ens sap greu la persistència de dificultats materials d'accés a la pràctica: costos elevats, distància a les instal·lacions, etc. No són pocs, però, els qui assenyalen problemes més pròpiament socioculturals, començant per la dificultat de trobar rivals esportius entre els residents italians. La potencialitat comunicativa de l'esport és present en les paraules de tots els dirigents entrevistats, que es diferencien, paral·lelament, pel judici so-

bre el valor assignable a la dimensió més pròpiament competitiva de l'experiència esportiva. En concret, camerunesos i eritreus, aparentment millor integrats en el sistema competitiu local, han relatat sovint episodis d'intolerància de rerefons racial en relació a victòries seves sobre equips romans. D'altres entrevistes han evidenciat la persistència d'estereotips ètnics que porten a redissenyar el camp esportiu en clau divisòria, així –per exemple– un jugador de bàsquet mereix respecte solament si és de nacionalitat dels Estats Units.

Giovanna Gianturco i Antonio Gulli, autors de la investigació, conclouen:

“L'esport, quan s'enfronta al problema de la multiculturalitat aconsegueix només parcialment, sovint tan sols en aparença, penetrar en els prejudicis que acompanyen els trobaments amb cultures diferents. Això significa respecte per altres formes d'acostament entre ètnies diferents i més possibilitats d'afavorir la igualtat en la respectiva diversitat. En virtut d'aquesta tendència resulta que el fet de fer esport representa en la vida de l'immigrant, pel valor de reconeixement que suposa, un dels diversos drets que cal conquerir i una meta que encara no s'ha aconseguit.”

En aquest punt, resulta possible assenyalar que cadascuna d'aquestes experiències, encara que limitada o parcial, condueix de forma exemplar al problema central que encara s'esforça per analitzar l'associacionisme esportiu. Es tracta de si veritablement desitgem afavorir un procés d'integració i en quins termes la caracteritzem. La qüestió de fons afecta tothom. Afecta els qui proposen una visió “naturalista”, per als quals la integració és, finalment, producte espontani del temps, del pas de generacions i de la mediació social subterrània, que porten a estendre progressivament la ciutadania jurídica, política i social. De tota manera, també interessa notar que interpreta la integració com a assimilació a una cultura amb la marca de la modernitat, tot posant-se en la perspectiva del pas de la tradició a la modernitat, de l'herència considerada premoderna a la presumpta racionalitat de l'ordre occidental. Resta, però, la pregunta sobre les

finalitats dels qui sostenen un multiculturalisme que es presenta ell mateix capaç, per la seva pròpia força endògena, d'amalgamar els costums, mentalitats i diversitats en una síntesi més avançada, més creativa i socialment harmònica. Posicions, sens dubte, d'esperit noble, però que no s'escapen de la preocupació, ja avançada per una font tan poc sospitosa com ho és Claude Lévi-Strauss, temorós que l'ètica de la integració costi el que costi, produeixi un relativisme cultural d'èxit incert i fins i tot potencialment destructiu. És des d'aquesta perspectiva crítica des d'on s'ha obert pas una posició més realista, que assumeix la diversitat de les cultures com a valor i la comunicació com a primer imperatiu social, però buscant alhora una taula de principis universals que constitueixin un autèntic pacte de ciutadania.

Conclusions

Una posició inspirada en la idea d'una jerarquia de les cultures, basada sobre la major o menor proximitat a la “modernitat”, no només és políticament retrògrada, sinó que entra també de manera substancial en contradicció amb la idea de globalització. Quan la cultura de masses destrueix la barrera que separava els contextos nacionals i preservava la identitat, es planteja, per la força dels fets, una pregunta ineludible. Com podem reivindicar el nostre dret d'uropeus occidentals a salvar alguns trets distintius preciosos de la nostra cultura nacional de la pressió uniformadora del neoamericanisme, mentre neguem –en nom de la nostra idea de modernitat– el reconeixement social de la identitat, kurda o albanesa? Però, a més a més, el multiculturalisme predicat no ens protegeix del naixement de nous guetos, producte del nou sistema de desigualtats. Exemples extensos en àrees pròximes a nosaltres –penso sobretot en França i en la seva important comunitat araboislàmica– que ens adverteixen dels efectes socials d'una inesperada i de vegades agressiva defensa de la identitat particular. Una minoria que es nega, per exemple, a posseir i transmetre l'instrument de la llengua, es condemna ella mateixa i la seva descendència a una

condició objectiva de marginalitat. I el conflicte intercultural exigeix sempre mediació entre els actors. Als països que mai han esdevingut un estat nació, com molts dels que van resultar de la descolonització primer i de la desintegració de l'imperi comunista, després, la negociació cultural és l'única alternativa a la tendència a la violència que es manifesta amb l'horror de la neteja ètnica o del terrorisme integrista. Però, on existeix un estat nació i arrels fondes en valors i institucions, com a gran part de les comunitats nacionals de l'Occident, tan bon punt són molt greus les desigualtats socials i doloroses les contradiccions existents, hi ha un risc real que, moment-nos pel rebuig a una cultura dominant, s'arribi a la negació d'aquesta cultura, tot provocant efectes pitjors que el mal d'origen.

El problema no és, doncs, el de l'aculturació o la desculturació sinó el del *reconeixement* de totes les formes d'expressió, identitat i simbòliques d'una cultura no majoritària. Reconeixement que no es limita a l'esfera privada, gairebé com una concessió per commiseració útil, per tal com apaivaga el trauma de la immigració. Exigeix, al contrari, un estatut públic i una gran visió social. I això equival a afirmar una idea de ciutadania com a exercici concret de la democràcia. No un multiculturalisme absolut i acrític, en resum, sinó una adhesió convençuda pel principi que tota societat, en l'era de la globalització, tendeix, inevitablement, a configurar-se com una combinació de cultures diferents. Combinació que es basa en un equilibri imperfecte, precari, no garantit, condicionat per l'acció de forces asimètriques, però modificable i, per tant, susceptible d'ésser sotmès a regulacions institucionals.

En aquest sentit, crec que tenim raó els qui sostenim que el veritable problema de la immigració no depèn immediatament i necessàriament de raons de tipus estructural, com ara la desocupació o les tendències demogràfiques asimètriques entre el Nord i el Sud del món i ni tan sols de la simple persistència de vastes bosses de prejudici xenòfob. El veritable punt crucial consisteix, més aviat, en la dificultat de renunciar a la pretesa hegemonia

de la nostra cultura. Pretensions que alimenten, per reacció, l'equívoc del multiculturalisme extrem i del rebuig camuflat de la tolerància. En aquest sentit, podem parlar sense complexos sobre la integració i esforçar-nos a traçar estratègies que tendeixin a aquesta finalitat, tot passant pel cos, el moviment i la competició amb ell mateix. És important, però, no dissociar la reivindicació de la diversitat de l'aspiració a la igualtat. L'experiència esportiva, en aquest cas, pot representar un terreny d'experimentació d'una socialitat comunicativa encara escassament explotada, tot i que de gran valor potencial, en el cas que l'esport vulgui ser discurs públic i llenguatge en si mateix local i universal.

Ni tan sols és just ironitzar sobre la dimensió "folklorica" d'algunes experiències de revisió de la cultura ètnica de la corporeïtat, o sobre la recerca d'ascens social –mitjançant una carrera esportiva– per part d'algun atleta immigrant. Tant la recerca de conservació de la identitat col·lectiva com l'aspiració a l'èxit personal manifesten, en efecte, de forma diferent i no necessàriament conscient, autèntiques demandes de la ciutadania. La figura de l'immigrant campió pot, d'altra banda, actuar com a instrument de mediació cultural per combatre l'estereotip ètnic i el prejudici. En resum: l'experiència de l'associacionisme esportiu italià, per la seva trajectòria breu en el temps i conscient dels seus límits, sembla que assenyalava l'exigència d'una aproximació integrada de diverses estratègies i basada en la paraula clau de la mediació cultural. Cap opció ideològica, que se sobreposi a l'experiència concreta dels immigrants o pretengui d'orientar-la sobre la base de les nostres opcions de valors, pot tenir èxit. Integrat i cooperatiu ha de ser també el paper dels actors socials implicats, perquè les necessitats dels individus són diferenciades i interconnectades (Porro, 2001). L'associacionisme esportiu difícilment pot constituir-se en subjecte autosuficient, llevat que només treballi en segments molt específics de població, com els atletes d'alt rendiment. Per contra, la seva contribució a una xarxa d'intervenció coordinada i estratègicament orientada resulta preciosa i, en alguns casos, també decisiva.

D'aquestes consideracions es dedueix, doncs, un aspecte realment crucial de la qüestió. Això no afecta només els límits objectius d'una acció centrada únicament en la pràctica esportiva, sinó també –més extensament– els organitzadors actius de l'esport i els moviments d'acció col·lectiva. No hi ha dubte que l'activitat esportiva presenta grans potencialitats, encara que sense explorar, per a polítiques socials orientades a la inclusió social, com ho és, per definició, una política pública d'acolliment de la població emigrant. Ni tan sols es pot posar en dubte, tanmateix, la impossibilitat de realitzar estratègies eficaçes d'acolliment i d'integració només treballant mitjançant l'oferta esportiva, si està orientada a les necessitats i expectatives dels destinataris potencials. En aquest sentit, l'experiència desenvolupada per la UISP indica algunes dimensions del problema mereixedores d'ésser subratllades.

La primera es refereix a la conscient col·locació de la política de l'esport en l'àmbit, més ampli, de la producció cultural d'una societat. Examinant retrospectivament la trajectòria de la intervenció promociionada per la UISP en el terreny de l'emigració, queda clar que es caracteritza per alguns elements de discontinuïtat. El més important d'aquests és segurament l'elecció de comprometre l'Associació en una estratègia que combina solidaritat internacional i experimentació en el territori nacional, a nivell de comitès locals involucrats. Fonamentalment, quan els dirigents del sistema esportiu prenen consciència que la immigració constitueix un procés social destinat a canviar la manera d'ésser del mateix associacionisme, i no representa un simple esdeveniment, important, però circumscrit i limitat, és quan es produeix el salt de qualitat. Es passa, així, de la pràctica d'emergència i la solidaritat humanitària genèrica –el prototip de la qual és l'acció cívica en situacions d'emergència pública– a la percepció de la necessitat d'un plantejament global, basat en una funció social i cultural més complexa.

D'aquí es dedueix la segona possible ensenyança. Es tracta de l'exigència de treballar en estret contacte amb tots aquells

moviments i subjectes associatius que –tot i ocupar-se d'experiències diverses i potser allunyades del món de l'esport– assumeixen la immigració com un repte i com un recurs potencial. L'oferta esportiva resulta més eficaç com més inserida estigui en un programa d'animació cultural, que s'adreça a la mateixa comunitat d'acolliment i s'esforça a satisfer demandes diferents. Per aquesta raó, en el cas analitzat, resulta de gran valor l'aliança construïda en el terreny de l'estratègia comunicativa i organitzativa comuna, entre la iniciativa esportiva proposada per la UISP, els programes culturals de l'Arco i l'acció assistencial de l'ACLI, orientada a les necessitats. L'associacionisme ha de presentar als ulls de l'immigrant el rostre d'un subjecte amic. Sigui com vulgui, ha d'esdevenir un referent psicològic i cultural per a la inclusió. La minoria resident a Gènova ha de saber que per ella mateixa, pel que és, és important per a tots nosaltres, a banda que jugui a futbol a l'equip de la UISP. El seu company, més interessat en la música o en el teatre de carrer, ha de saber que, mitjançant l'ARCI podrà trobar amics i treballadors que l'acolliran. Tots dos tenen necessitat d'una comunitat de referència que no es limiti a ajudar-los en la solució dels problemes de la vida quotidiana –on fins i tot resulta eficaç la col·laboració de l'ACLI o de la parròquia– i no consisteixi només en una artificiosa col·locació dintre d'experiències que no fan sinó encara apartar-los més, en un cert sentit.

El tercer ensenyament es refereix a l'acció dels ens administratius. Només quan es produeixen pràctiques concretes de benestar social –en el cas italià, a nivell les tres realitats institucionals existents: municipi, província i regió– és possible donar continuïtat i intensitat a programes que conjuminen l'esport, la solidaritat i l'assistència. En aquest sentit, les experiències madurades mitjançant el treball del moviment associatiu han resultat de gran utilitat en l'orientació de l'acció administrativa local i en els seus fluxos de finançament. A través de l'anàlisi de les polítiques públiques per a la immigració comença a ser possible reconstruir l'ideal del benestar local, malgrat la diversa sen-

sibilitat de les administracions envers el problema.³ Anàlogament, la capacitat de pressió de l'associacionisme d'acció cívica per aconseguir polítiques d'acolliment més adients, constitueix un indicador de la influència social dels grups i moviments, laics i cristians, més compromesos en el front de la immigració.

Les tres lliçons que podem extreure d'aquestes reflexions –la necessitat d'associar l'oferta esportiva a la producció cultural, l'exigència de crear programes coordinats amb diferents segments de l'associacionisme i la necessitat de treballar dintre del marc de la política pública local, pròxima als ciutadans– es tradueixen en uns altres tres imperatius per a una organització esportiva.

El primer es refereix a la qualificació cultural dels dirigents i treballadors, és a dir, a les pràctiques de *formació*. Resulta essencial, en altres paraules, que la simple sensibilitat, difusa i espontània, vers una idea orientada democràticament sobre la immigració, present en la major part dels quadres de les associacions, sigui treballada i miri cap a estratègies de treball conscients de les delicades implicacions socials, culturals i psicològiques del problema. En concret, cal promoure competicions que no s'obsessionin amb la tècnica de la pràctica esportiva. De la mateixa manera, cal “formar els formadors” en la línia d'una visió complexa i diferenciada de l'univers migratori. Això significa, de forma molt pràctica, tornar a definir tot l'eix cultural i metodològic dels diferents nivells formatius encara presents en els programes de l'Associació.

El segon objectiu irrenunciable consisteix en la construcció de *seus d'intercanvi i de programació permanents amb altres subjectes associatius* que treballen a nivell nacional i local. En el cas italià, és de particular ajuda l'existència del Fòrum del Tercer Sector, una mena d'organització “paraigua” que reuneix la majoria d'associacions d'acció cívica nacionals, i que s'articula en coordinacions de nivell nacional, regional i provincial. A través del Fòrum, per exemple, els moviments per a la política d'immigració han pogut instituir una pràctica, ja consolidada, de concertació amb els governs existents. Aquesta experiència ha contribuït a l'aprovació de la Llei de Promoció Social (2000) i a no poques intervencions legislatives de manteniment de les polítiques de benestar. Des de 1999 la UISP s'asseu a l'executiva nacional del Fòrum en representació del conjunt del moviment d'esport per a tothom, que comprèn tretze associacions que funcionen a nivell nacional.

La connexió amb els poders locals resulta un element imprescindible, perquè una acció sigui duradora i eficaç en el terreny de la inclusió social. Tanmateix, és també essencial en aquest cas, construir seus intermèdies de col·laboració i negociació que afrontin la qüestió. Des d'una perspectiva complexa (és a dir, no limitada a l'oferta esportiva o a la política d'instal·lacions) i basada en el major consens d'opcions polítiques locals possible. Per aquest motiu cal implicar l'autoritat en programes concrets, no simples declaracions d'intencions, capaços d'involucrar immigrants i ciutadans residents. Sola-

ment experiències inspirades en una filosofia de la inclusió evitaran convertir-se en contextos d'exclusió, encara que l'oferta d'activitat i d'ocupació del temps sigui atractiva.

Bibliografia

- Bolaffi, G.: *I confini del patto*, Torino: Einaudi, 2001.
- Bonifazi, C.: *L'immigrazione straniera in Italia*, Bologna: Il Mulino, 1998.
- Bonifazi, C.; Mussino, A.: “Sport ed integrazione multietnica. Dinamiche socio-demografiche ed atteggiamenti degli sportivi”, a *Quaderni del Dipartimento di Statistica, probabilità e statistiche applicate*, 10, Roma, Università di Roma La Sapienza, 1995.
- Caritas di Roma: *Immigrazione. Dossier statistico 2000*, Roma: Nuova Anterem 2001.
- Cecconi, S.: “Senegalesi a Genova e Milano: associazionismo ed orientamenti integrativi”, a *Studi Emigrazione*, 31, 113, 1994.
- CENSIS: *Immigrati e società italiana*, Roma: Editalia, 1991.
- Gianturco, G., Gulli A.: *Sport e comunicazione interetnica. La pratica sportiva come “strategia d'incontro”*, Unione Italiana dello Sport per Tutti, no publicat, 1993.
- Lombardi, E. (ed), *Terzo Settore. Rapporto 2001*, Roma: Forum, 2001.
- Melotti, U., “Xenofobia e razzismo. Concetti, dati, analisi”, a Gindro, S.: *La xenofobia. Fratelli da odiare?*, Napoli, Guida: 1993.
- Porro, N.: *Lineamenti di sociologia dello sport*, Roma, Carocci: 2001.
- Pugliese E.: “L'immigrazione”, a VVAA: *Storia dell'Italia repubblicana*, vol. III, Torino, Einaudi: 1996.
- Touraine, A.: *Qu'est-ce que la démocratie?*, Paris, Fayard: 1994

³ En línies generals, es pot dir que la intervenció dels poders locals es troba sotmesa, parcialment, a l'acció dels governs centrals, que sovint és lenta. L'acció administrativa local, tanmateix, es troba més exposada que la nacional a la influència de les diferents sensibilitats polítiques i, de tant en tant, de les periòdiques onades xenòfobes. La política d'habitatge i de l'oferta de serveis civils (transport, menjadors, escola, assistència sanitària) a càrrec del municipi, ha constituït, per exemple, una forta línia de demarcació i contrast entre la coalició de centreesquerra i la de centredreta (que inclou la Lliga Nord) en ocasió de les últimes eleccions administratives, entre la primavera del 1999 i l'estiu de 2001.